

ТАЈНА ПРИЧЕ – ПОЕТИЧКИ ОСВРТ

Ајсџпраќиј: У раду се, евокативном применом аналитичко-синтетичке методе, разматрају суштински и функционални поетички елементи стваралаштва за децу писца којем је посвећена једна од тема овогодишњег научног скупа. Говориће се о теоријским претпоставкама пишевог стваралаштва за децу, али и о генези појединих његових прозних творевина, о тајни приче и приповедања, о жанровским опредељењима и, напоскон, о избору одговарајућих иновативних могућности на тематском, жанровском и језичко-стилском нивоу.

Кључне речи: поетика, поступак, естетски принципи, језик.

Реч унајред

Поетика, као што је познато, означава унутрашњу теорију књижевности, али она представља и избор одговарајућих могућности на тематском, композиционом и језичко-стилском нивоу једног аутора. Може се говорити о поетици једног писца, поетици неког дела, поетици одређене епохе, па и читаве књижевности.

Задатак је да се одреде основне поетичке детерминанте књига за децу – бајки: *Долина јорјована* (прво издање 1991), *Орлово њездо* (изабране бајке, 2000); прича: *Господар седам дрејова* (прво издање 1993); *Прича о Мудром Пејџу* (1998), *Срећни сиромаш* (2003), *Приче сјајарој чаробњака* (прво издање 2011); романа-бајки: *Бисерни ѓрад* (2005) и *Злајна јора* (прво издање 2006).

Поетички осврт биће усмерен на главна питања поетике у ужем и ширем значењу, тј. на иманентну, односно имплицитну, унутрашњу поетику садржану у самом делу, али неће бити занемарена ни шири теоријска питања.

На једној страни, у складу са изворним значењем појма поетике (*ars poetica*), имамо унутрашње сагледавање дела, али се не одбацује ни шири поетички аспект – везан за настанак и функционисање дела.

Шта ме је подстигло да стварам за децу?

Да се окренем литератури за децу свакако ме је подстакла и књижевна и интелектуална радозналост, као и жеља да се не понављам. Жанр књижевности за децу је најтежи облик стварања јер је намењен младима. У нашој књижевности за децу доминира, међутим, дух естраде.

Стваралаштво за децу је веома озбиљно, деликатно и одговорно. Оно не подразумева површност. Нема неке велике разлике између једног и другог стваралачког вида. Уосталом, бројне књиге се селе из једног круга у други. Одрасли су, како је тврдио Сингер, само озбиљна деца. Тој „озбиљној” деци ваља одговорно и приступити.

У књижевност за децу ушао сам књигом *Долина јорјована* као већ формиран писац. Десило се то лета 1990. године. Бајке из те књиге сам најпре причао седмогодишњој кћери Тијани, са којом сам проводио лето у Београду. Шетали смо и причали, увече сам јој читао. Временом, било јој је досадило моје читање, па је тражила да јој причам. И почео сам да причам. Ништа не би било од моје приче да се нисам сетио родног рашког краја, омеђеног Ибром, Студеницом, Западном Моравом, Лимом. Причу сам увио у легенду, дао јој завичајни мирис, оживео стару српску госпоштину, призвао у помоћ српске краљеве и владаре, племиће и народ – много штошта легендама додао, измислио у њима, прилагодио их бајци. Тако је настала моја књига *Долина јорјована*. Ту књигу објавио сам годину дана касније, у Српској књижевној задрузи.

Тајну приче јонео сам из завичаја

Небо над Рашком, певао је Иван В. Лалић, није као остала неба. Нигде као у мом родном старорашком крају вечери нису тако тајновите. Рођен сам у крају где су манастири Студеница, Ђурђеви ступови, Црна река, Петрова црква, Павлица, божја звезда манастир Сопоћани... Школске дане проводио сам у Новом Пазару, пео се с друговима на Ђурђеве ступове, ишао у Петрову цркву, слушао у предвечерје мујезина са минарета... Ко у „акшам” није видео како се пале „кандила” на џамијама, тај не зна шта је мистични доживљај. Ко није био на служби у Сопоћанима, тај не зна шта је метафизичка основа обожења. Уз све, ту су и психолошке предиспозиције.

И кад тога нисам био свестан, имао сам способност да ствари и појаве посматрам унутрашњим духовним очима, да стварам унутрашње представе. Имагинација, машта, расуђивање, инвентивност и радозналост, на једној страни и мотивација, воља и истрајност – учинили су своје.

Читао сам стално и предано. Библиотека је била мој други дом, писци укућани. Несвесно сам подстицао сопствене стваралачке могућности и кад њих нисам био свестан. Васпитање, образовање, систем вредности, породично окружење, били су подстицајни.

Многе писце упознао сам и лично, још као гимназијалац. Добрицу Ђосића, рецимо, тада читаног а прогоњеног дисидента, упознао сам у Рашки. Довео га је у породични дом песник Слободан Ракић, мој брат од ујака, који је тада управо био објавио своју прву књигу песама. У неким стварима, на самим почецима, био ми је узор. А онда су дошле студије на Филолошком факултету у Београду, дружења и књижевни кружок „Неоромантичари са Славије”. Био сам „тајник”, тј. секретар неоромантичара. Поред Ракића и Видосава Стевановића, чланови су били Стеван Раичковић, Младен Марков, Данило Николић, чак и Скендер Куленовић. У тај опозициони кружок долазили су и Танасије Младеновић, Васко Попа, Зоран Мишић, Милорад Павић...

Породично окружење, васпитање, образовање и друштвени амбијент су веома важни, али кретивности нема без маште, радозналости, отворености и надасве оригиналности. За *Долину јорјована* је речено да су „прве историјске бајке у српској уметничкој књижевности” (Георгијевски 1997: 31), да аутор у бајкама даје „нов модел ауторске бајке” (Милинковић 2012: 78) и да је „главни представник” историјске бајке (Опачић 2018: 43)¹.

Дефиниција поетике

Припадам стваралачки радозналим писцима. Жанровски и обликовно разноврстан, мој књижевни разговор са светом и собом није једнообразан нити формално, нити обимом, нити значењски. Стваралачка истраживачка поливалентност омогућује да се избегне изражајна једностраност, а опет формална разноликост стваралачке предахе – почетно духовно озарење у прози бива касније потиснуто мукотрпним обликовним радом. У поезији је то, пак, друкчије – песма засија, ухвати се или не ухвати, роди се или умре у тренутку рађања; нема физичког напора, после ватре остане пламен или душевно згариште, што опет, морамо се сложити, није пријатно.

Књижевна дела која немају причу на стакленим су ногама. Књигама за децу настојао сам младе читаоце да поведем на стварна и измаштана

¹ Истраживање историјске бајке предмет је одличне докторске дисертације Магдалене Ивковић *Методички приступи историјској бајци*, Учитељски факултет у Београду, 2017. Доступно на сајту: <http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/9366/Disertacija.pdf?sequence=1&isAllowed=y> +

путовања у српску прошлост, господство, цивилизацију и моћ. Те моје књиге имају, зашто да кријем, одговарајућу моралну поуку. Приповедање је у њима тајновито и катарзично.

Књигама прозе за одрасле желео сам да проговорим о тамним странама живота, човековим нагонима, политичким и идеолошким изазовима, о илузији слободе, правде, о насиљу, страху и човековој беспомоћности и угрожености у историји и друштву.

Тајна приче

Бајка је доминантна у мом стваралаштву за децу. Значење бајке привлачи пажњу многобројних истраживача. Бајка се веома често тумачи на социјалном и општеморалном плану. Веома су изражена истраживања њеног психолошког карактера (Олујић 2007: 69), а има и значајних митопоетичких истраживања.

У опису значења бајке доминантан је архетипски приступ. Он семантику казивања и бајковну слику света своди на семантику ритуално-митолошке праформе која еволуцијски претходи причи. Реч је о трансформацији праслика у актуелне. Дати поступак у казивању применио сам у *Причама сјајарој чаробњака*, књизи написаној у славу живота, годишњег животног циклуса и плодности. Човек је жива књига националног бића. У тој књизи трансформисани су многи наши обичаји – они чувају облике првобитног обредног синкретизма. Прожимање хришћанства и паганског оставило је неиздрисиве трагове, а њихов рефлекс налазимо и у овој књизи.

Фолклорно-фантастичка димензија присутна је у мојим бајкама. Књижевна политика је код нас условила много шта, па и присуство фантастике. Наш језик и наша уметност богати су тзв. фолклорном фантастиком. Упркос прокламованим стваралачким слободама, наша књижевност је свој однос према друштву, појединцу у њему и стварности испољавала кроз алегорије, сарказам, гротеску, фантастику. Истинска књижевност је тајновита, није транспарентна, а књижевност фантастике садржи битну компоненту тајновитости. Насупрот провинцијалној причи о постмодернизму, која је често и мимикрично прибежиште за окупљање мање даровитих, поздрављам мало али одабрано братство писаца фантастике и у литератури за децу и у литератури за одрасле.

Сваки фантастички тип приче, у својој структурној сличности и мотивској интерференцији, има независан значењски потенцијал. Он образује специфичан уметнички свет приче. У бајкама фолклорно-фантастичког типа сижејни тип приче се даје варијантно. Сваки фантастички тип

сижеа представља одређен потенцијал трансформације. Он је инваријантна варијанта.

Бајке *Долине јорјована*, и не само бајке из те књиге, призивају прошлост, јунаке и догађаје из давнине, да би проговориле о садашњости. Слично је и са мојим причама у књигама *Господар седам брејова* и *Приче старог чаробњака*. Оне садрже уметничку перцепцију света, естетских и моралних идеала, укуса, културе и људи. Али, да нема укрштања прошлог и садашњег, оне би биле празнословне.

Колико писаца, толико и поетика приче. Тајновит је и њен настанак. Од интенције до реализације често зјапи и хијатус провалије. Евидентан је, ма о каквој причи да је реч – краткој или приповеци, о бајци или хибридном жанру – поигравала се она са жанровским конвенцијама, с хорором, крими-причом, антиутопијом; биле приче мање-више отворене према стварности, намењене деци или одраслима.

Учени писац (poeta doctus) ће вам рећи да је прича низ догађаја у којима се појављују одговарајући ликови (Абот 2009: 364). Позваће се на руске формалисте који су први уочили разлику између приче и наративног дискурса. Он, међутим, неће до краја одгонетнути тајну приче. Ма колико био учен – познавалац класичних језика, савремене и књижевности минулих епоха, културе, уметности и традиције – загонетку приче одгонетаће најчешће с позиција властите ars poetica.

Апсолутног одговора на ово питање биће лишен и мање учени писац. Колико стваралаца – толико и одговора (Тимогијевић 1998: 73). Ни мање учени писац неће одгонетнути тајну приче. Разумљиво, прича је алхемија речи с естетском функцијом. Она, и кад нема, мора да има фабулу и редослед догађаја или, бар, деструкцију или трансформацију фабуле и догађаја у антипричи, у антибајци. И кад је прича иронична (као код мене у *Причама о Мудром Пејру*), и кад је саркастична, кад се игра с језиком и у језику, прича мора да има тему.

Алхемија приче открива не само тајне песничке радионице и приповедачке поступке појединих писаца, већ и њихов положај у свету и друштву. Нема тог расковника речи који може до краја да откључа тајну приче. Одгонетање њене алхемије равно је открићу „где почиње и кад почиње свет”, како је то својевремено скептично приметио Јан Парандовски.

Стваралачки њосиујак

Нема јединственог књижевног поступка нити у делу појединачног писца, нити у историјском времену на нивоу различитих епоха. Форме (типови)

промена су разнородни. Нису истим обликовним поступком остварене, на пример, моја *Долина јорјована*, митопоетичке *Приче сјарој чаробњака*, или моје бајке-романи *Злајина јора* и *Бисерни траг*. А шта тек рећи за приче оксиморонског наслова *Срећни сиромаш* и нонсенсне *Приче о Мудром Пејру*? Постоје, међутим, неки доминантни тематско-мотивски, стилско-језички и обликовни поступци и принципи организације који су у поступку писца препознатљиви. За разлику од народне бајке, где се збивања нижу хронолошки и која је уобличена, према устаљеним композиционим шемама, моје бајке, рецимо *Долине јорјована*, грађене су према начелима ауторске бајке.

У њима је описано одговарајуће историјско време, са стварним историјским личностима и уз разумљива фикцијска одступања у односу на историјске догађаје и стварне ликове у њиховој карактеризацији. Та књига се у неким елементима ослања на народну бајку, рецимо релативним поклапањем фабула и сижеа, понављањима и срећним расплетима. Има, међутим, знатних неподударња: у индивидуализацији и карактеризацији јунака, у језику, стилу, композицији.

Приче сјарој чаробњака су карактеристичне по морално-поучним причама и бајкама. Оне су написане у славу рађања и годишњег животног циклуса. Моје су бајке-романи, упркос свом историјском подтексту, фантастично-митолошке, а казивање у њима има и елемената симболичко-алгоритских, чак и гротескно-ироничних и историјско-фантастичних. У књизи *Приче о Мудром Пејру*, пак, доминира игра, сарказам, па и гротескно-иронични начин казивања. Те приче су значењски поливалентне. Да би се схватиле приче из ове књиге, читалац мора донекле придећи игровој активности: он игра игру у својим епифеноменалним световима или односима у односу на оне које је предложио аутор (Александрович 2003²).

Посебан статус међу мојим књигама свакако има књига кратких прича *Срећни сиромаш*. Реч је о књизи језгровитих прича са моралном, а ређе и религиозном поруком. Параболичне су и по правилу алегоричне. Отац Јулијан, духовник из манастира Градац, важан је конституент овога дела. Без обзира на прототип, његов лик је преобликован – одузимане су му и додване одређене особине, у складу са тематско-мотивском и обликовном интенцијом писца. Премда овај лик није једини носилац збивања, погледа и схватања, подређени су му сви битни елементи прича-парабола из ове књиге. Носилац је обрта, моралних порука. Морални судија је и мудрац који решава разна искушења. Смисао овог лика, наравно, зависи и од осталих

² Александрович (2003): Фролов Кирилл Александрович, *Языковая специфика текстов художественной прозы для детей*, преузето 7. 2. 2019. са сајта: <http://www.dslib.net/jazyko-znanie/jazykovaja-specifika-tekstov-hudozhestvennoj-prozy-dlja-detej.html>

структурних елемената појединачне приче и прича као целине. У овој књизи се „на подлози митског и бајковитог, указује на бројне моралне и метафизичке проблеме нашег времена” (Вукадиновић 2003). Чини се то кроз алегоријску причу – у којој се поређењем, кроз симболе, евокацију, коришћењем гномских израза, износе поуке и поруке.

Узео сам парадигматичне примере за приче. О свему би се могло говорити опширније и подробније.

Бајке, приче и романе-бајке за децу оденуо сам у рухо прошлости да бих проговорио о неким проблемима морала, страха и самоће, а све зарад путог сна о бољем, праведнијем и хуманијем свету. Оне су наслоњене на историју нашег народа, на јунаке из прошлости, светитеље и наше значајне личности. Књиге су за мене књижевна катарза. Оне су ми као прсти на руци. Свака има своју функцију и своје место. Није моје да вреднујем. Уосталом, у два различита читања једно те исто дело није исто. Како да судим? Било шта да кажем, била би ствар тренутка и тренутне рецепције.

Сложена једноставности

Није речено ништа ново ако се каже да је књижевност израз универзалних духовних вредности. Писце су, међутим, данас прогнали из Платонове Идеалне државе. Све што није површна забава и комерцијално, углавном је избрисано са јавне сцене. Промовише се опсена забаве, површност, примитивизам. Које је до било какве књижевности, па и оне за децу? Сироти писци треба да преживе, а од свог стваралаштва не могу да живе. Узалуд писци за децу настоје да љубављу победе мржњу, да се против зла боре смиреном трпељивошћу, игром, духом и лепотом. Протестантски се хуманизам, у чијим смо оковима, преображава у атеизам, пролази кроз анархизам и завршава у нихилизму. Том духу стране су било какве стваралачке вредности.

Нихилистички дух порицања не може, ипак, победити исконске животне и духовне вредности. Све велике ствари су једноставне, али тек кад се открију. Најлепше странице су остварене тзв. сложеном једноставношћу, коју је, без великих еклектичких речи, интуитивно дефинисао Стеван Раичковић. Нема савршенијег знака од слова. Писмо је хоризонтала и вертикала – дијахронија и синхронија, зато у њега могу да стану култура и цивилизација. Највећа књижевна дела су сложено-једноставна.³ А без унутартекстуалне

³ Илустративан пример су *Игре* Васка Попе. Три моје мастер студенткиње, по унапред датим радним наловима и задацима, веома су успешно у три предшколске установе са предшколцима обрадиле део песама из овог Попиног циклуса, иначе намењеног одраслима. Објавио сам и две трећине Дучићевих *Плавих лејенди* за децу. Показало се да у вредном књижевно-

евокације и синхроно-дијахроног преплета нема књижевности, нема уметности. Универзалне људске вредности су изнад површне тривијалности и стереотипа. Сложена једноставност чини чуда.

ЛИТЕРАТУРА

- Абот (2009): Х. Портер Абот, *Увод у теорију прозе*, Београд: Службени гласник.
- Александрович (2003): Фролов Кирилл Александрович, *Языковая специфика текстов художественной прозы для детей*, преузето 7. 2. 2019. са сајта: <http://www.dslib.net/jazyko-znanie/jazykovaja-specifika-tekstov-hudozhestvennoj-prozy-dlja-detej.html>.
- Вукадиновић (2003): Алек Вукадиновић, Зачудни извори, *Полишика*, Београд, 12. јул.
- Георгијевски (1997): Христо Георгијевски, Семантичко-моделативне могућности предања, *Детинство*, год. 23, бр. 4, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Милинковић (2012): Миомир Милинковић, Историја и мит у структури српске ауторске бајке, *Узданица*, IX/1, 73–82.
- Олујић (1998): Гроздана Олујић, Поетика бајке, у: *Дечја књижевности у књижевној критници 1*, приредили Воја Марјановић, Милутин Ђуричковић, Београд: ВМГ.
- Опачић (2018): Зорана Опачић, Два и по века српске књижевности за децу и младе, у: *Антологија књижевности за децу 1*, приредила Зорана Опачић (Антологијска едиција Десет векова српске књижевности, књ. 116), Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
- Тимотијевић (1998): Божидар Тимотијевић, Поетика свакодневице, у: *Поетика савремене поезије*, приредио Тиодор Росић, Рашка: Градац.

уметничком делу има значењских слојева који се могу декодирати на различитим узрасним нивоима.

Tiodor R. Rosić

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

SECRETS OF NARRATION – POETIC VIEW

Summary: In this paper the analytic-synthetic method was applied. It deals with some important characteristics of the immanent, i. e. implicit poetics in the author's opus, but also examines some broader theoretical issues.

The paper presents theoretical background and the origin of the author's books for children, talks about secrets of narration, genres, innovative choices regarding topics, genres and stylistics.

Keywords: poetics, procedure, esthetics, language.